

Türkçenin Tarihi Gelişimi, Atatürk'ün Türk Diline Yaklaşımı ve Dil Devrimi

Türkçenin Tarihi Gelişimi

1. Ön Türkçe (Altay Dönemi, En Eski Türkçe Dönemi, İlk Türkçe Dönemi)

Elde belgeler bulunmadığından sadece kuramsal olarak varsayılmaktadır.

20. yüzyılın başlarında ortaya atılan ve Altay dil birliği veya Altay dilleri adı verilen bu teoriye göre, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Japonca ve Korece, ana dil olduğu varsayılan Altaycanın lehçeleri iken sonraki süreçte bağımsız birer dil hâline gelmiştir.

Altay dil birliği teorisini kabul edenlerin çoğu Ön Türkçenin, muhtemelen M.Ö. 1. bin yılın ilk yarısında Eski Türkçe ve Bulgarca olarak iki lehçeye ayrıldığını düşünmektedirler.

2. Eski Türkçe

Türk dilinin 8. yy.dan 11. yy.a kadar devam eden ortak yazı dilinin başlangıcıdır. Bu devreye ait yazı dili 11. yy.dan sonra da genel Türkçeden ayrı olarak çoğunlukla Müslüman olmayan Uygur Türkleri arasında, dar bir alanda, 14. yy.a kadar kullanılmaya devam etmiştir. Eski Türkçe ürünler Türkçenin iki büyük tarihi lehçesi ile yazılmıştır: Kök Türk Türkçesi ve Uygur Türkçesi.

Kök Türk Türkçesi: [Kök Türk Devleti 552'de Orta Asya'da kurulmuş, otuz yıl içinde çok büyük bir imparatorluğa dönüşmüş; ancak 582'de Çin'in siyasi manevralarıyla ikiye bölünmüş ve daha sonra da Çin topraklarına katılmış. 681 yılında ikinci Kök Türk Devleti kurulmuş, Bilge Kağan, Kül Tigin ve veziri Tonyukuk idaresinde büyük bir imparatorluk hâline gelmiş. Varlığına 745 yılında Uygurlar son vermiş.]

Mensup oldukları bozkır kültürü ve hayat tarzlarına bağlı olarak Kök Türkçe basit ve yeknesak bir cümle yapısına sahiptir. Söz varlığı da daha çok somut kelimelerden oluşmaktadır. Kök Türklerden kalma dil eserleri, bir yazma dışında taşlar üzerine kazınmış kitabelerdir. Bu metinler Kök Türk adı verilen bir alfabe ile yazılmıştır. Bu alfabede sadece 4'ü ünlü olan 38 harf bulunmaktadır. Yazıda harfler birbirine birleştirilmez. Kelimeler de

birbirinden üst üste konmuş iki nokta ile ayrılır. Yazı sağdan sola, istenirse, yukarıdan aşağıya yazılır. Orhun Abidelerinde satırlar yukarıdan aşağıya yazılmış ve sağdan sola doğru istif edilmiştir.

Kök Türk kitabelerinin en önemlileri *Orhun abideleridir* çünkü bu abideler kitabe olmaktan öte Türk dilinin hitabet türündeki en güzel örnekleridir. Yazıtlarda bu abidelerin sonsuzluğa kadar kalması temennisi ile “Bengü Taşlar” denmiştir. Bu abideler, Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk olmak üzere üç ayrı kitabeden oluşmaktadır.

Kül Tigin Kitabesi: Bir savaşta ölen Kül Tigin anısına ağabeyi Bilge Kağan tarafından 732’de diktirilmiştir. Yolluğ Tigin (Bilge Kağan ve Kül Tigin’in yeğenidir) tarafından yazılmıştır. Batı cephesi Çince, diğer cepheleri ise Türkçe yazılarla kaplıdır. Bilge Kağan’ın ağzından yazılmıştır. Moğolistan’da Orhun Irmağı civarındadır. Uzunluğu 3. 75 metredir.

Bilge Kağan Kitabesi: Ölümü üzerine küçük oğlu Tengri Kağan tarafından 735’te diktirilmiştir. Yine Yolluğ Tigin tarafından yazılmıştır. Bilge Kağan’ın ağzından yazılmıştır. Kül Tigin kitabesi ile aynı bölgededir, aralarında 1 km. kadar mesafe vardır. Kül Tigin yazıtından birkaç santim daha yüksektir.

Bugün Bilge Kağan yazıtı hem devrilmiş hem de parçalanmıştır. O yüzden tahribat ve silinti Bu yazıtın Gazi Üniversitesi’nin bahçesinde bir kopyası da bulunmaktadır.

Tonyukuk Kitabesi: Devletin en önemli veziri olan Bilge Tonyukuk tarafından muhtemelen ölümüne yakın bir zamanda (720-725) diktirilmiştir. Tonyukuk’un ağzından yazılmıştır. Yine Moğolistan’dadır.

YAZITLAR NASIL BULUNDU?

Orhun harfleriyle yazılı kitabelerden tarihçi **Cüveynî** *Târih-i Cihângüşâ* isimli eserinde söz etmişti. Eski Çin kaynaklarında da Türklerin böyle anıtlar diktikleri yazılıydı. Fakat 18. ve 19. yüzyıllara kadar ilim dünyası bu anıtların nerede ve ne durumda olduklarını öğrenemedi. 1709

yılında Rusya ile İsveç arasında yapılan Poltava savaşında, İsveç subaylarından **Strahlenberg** Ruslara esir düştü ve Sibiry'a sürüldü. 13 yıllık sürgün hayatında Kuzey Rusya'yı baştan başa dolaşan **Strahlenberg**, Yenisey'de eski Türklere ait bazı kitabeler buldu. Bunlar, Orhun kitabelerinden iki-yüz yıl önce yazılmıştı. Bu İsveçli subay ülkesine döndükten sonra anılarını yazdı ve Yenisey kitabelerinden söz etti. Bunun üzerine tarih ve dil bilginlerinin Türklerden kalan eserlere ilgisi arttı.

1889 yılında Rus tarihçi **Yardintsev** Orhun Abidelerini buldu. Fakat yazılarını okuyamadı. 1890'da bir Fin heyeti, 1891'de de bir Rus heyeti abidelerin olduğu yere gittiler. Resimler çekip bunları ilim dünyasına sundular. Fakat yazılar hâlâ çözülemiyordu. Nihayet 15 Aralık 1893'te Danimarkalı büyük ilim adamı **Vilhelm Thomsen**, (Rus Türkolog Vasili Radlof'un da yardımıyla) Orhun yazısını çözmeye muvaffak oldu ve bunu Danimarka Kraliyet Bilimler Akademisinde bilim dünyasına açıkladı. Önce yazılarda çok geçen *Tengri* (Tanrı), *Türk* ve *Köl Tigin* kelimelerini çözen **Thomsen**, sonra bütün yazıları okudu ve Türk milletine, Türk tarihine yaptığı bu hizmetten dolayı milletimizin şükranlarını kazandı.

Kitabeleri keşfeden ilk kişi (J. Von Strahlenberg) kullanılan harfleri İskandinav kökenli yazılara benzettiği için, bu harflere "esrarlı" anlamına gelen runik adını vermiştir.

Yazıtlardan örnekler

Orhun Yazıtları'nın okunuşunda bilim adamları arasında bazı okuma farkları söz konusudur. Bunlar yazıtın metnlerinin bütününe dair değil, bazı sözlerin okunuşuna dairdir. Bu sebeple aşağıda iki farklı okuma tipinden örnekler verilmiştir.

Yazıtlarda sözler arasına "iki nokta" (:) konulmuştur. Aşağıdaki metinlerin asıllarında da bu noktalar belirtilmiştir.

Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
tenri : yarlıkadukin : üçün : özüm : kuutum : bar : üçün : kagan : olurtum : kagan : olurup : yok : çıgañ : bodunug : koop : kuubratdım : çıgañ : bodunug :	Tanrı lütufkâr olduğu için, benim (de) talihim olduğu için, hakan (olarak tahta) oturdum. Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip

bay : kılıtım ^[71]	topladım: Fakir halkı zengin yaptım. ^[71]
üze kök : teñri ; asra : yağız : yer : kılıntukda : ekin ara : kişi oğlu : kılınmış : kişi : oğlın : üze : eçüm apam : bumın kagan : iştemi kagan : olurmış ^[71]	Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış. İnsan oğullarının üzerine (de) atalarım dedelerim Bumın Hakan (ve) İştemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. ^[71]
Üze teñri basmasar asra yir telinmeser Türk bodun ilinjin törünün kim artatı udaçı erti ^[72]	Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? ^[72]
Bunça törüg kazganıp inim Kül Tigin özi ança kergek boldı. Kañım kagan uçdukda inim Kül Tigin yiti yaşda kaltı. ^[73]	Bunca töreyi kazanıp küçük kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti. Babam kağan uçtuğunda küçük kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı. ^[73]

Türklerin İslam dinini kabul etmesinden önce yazılan Orhun Yazıtları, muhteva olarak [Türk tarihi](#) ve [kültürü](#) bakımından önemlidir. Yazıtlarda Türklerin yabancıların siyasetine alet olduğu zamanlarda bozulduğu, devlet kademelerinde bilgili ve ehil olmayan kadronun iş başına getirildiği zaman yönetim düzeneğinin iyi çalışmayıp, ahalide hoşnutsuzluk görüldüğü, yabancı kültürünün Türk birliğini zedeleyip, kişiliğini kaybettirdiği, konuşma sanatına uygun bir anlatımla verilmiştir. Türk milletinin en zor şartlarda bile içinden kuvvetli şahsiyetler çıkıp, ülkeyi kurtarıp, devleti yeniden kurup, güçlendirdiği anlatılan abidelerde; devlet deneyimi yanında Türklük, bağımsızlık fikrine yer verilmiştir. Ayrıca bu yazıtlar, kağanların ulusa hesap vermesidir.

[Azerbaycan](#)'ın para birimi olan [manatın](#) arka yüzünde de Orhun Yazıtları'ndan alıntı resmedilmiştir. Bu alıntı Bilge Kağan yazıtının doğu yüzünden alınmıştır.

Başlıca Kök Türk kitabelerinden biri de *Yenisey kitabeleri*dir. Yenisey Irmağı taraflarında bulunan bu kitabelerin 8. yy. ortalarında yazıldığı tahmin edilmektedir.

- **Bugün Moğolistan’da TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) tarafından yaptırılan Orhun Müzesi’nde koruma altındadırlar.**
- **Orhun Abideleri Yok Oluyor (Haber Metni)**

Uygur Türkçesi: [745’te kurulan Uygur devleri 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılmıştır.

Devletleri yıkılan Uygurlar küteler hâlinde yurtlarını terk ederek Çin’in kuzey sınırında bulunan Gansu bölgesine ve zengin ticaret merkezlerinin bulunduğu Tarım bölgesine yerleşmişlerdir.]

Uygur Türkçesi, Kök Türk Türkçesinin bir devamı olmakla birlikte onun sadelik ve yeknesaklığından uzaktır. Uygur Türkçesi ile yazılan tercüme ve telif eserler Türk dilinin özellikle soyut kelimeler yönünden söz varlığını genişletmiş ve ifade gücünü artırmıştır.

Tercüme faaliyetleri sonunda Çince, Sanskritçe (Hint-Avrupa dil ailesine bağlı eski bir İran

dili)), Toharca (Orta Asya’da kullanılmış eski bir Hint-Avrupa Dili), *Sogdca gibi dillerden birçok yabancı kelime Türk diline girmiştir. Uygur Türkçesinin en önemli özelliklerinden biri de eserlerin dilinde görülen ağız farklılıklarıdır.

Uygur Türkçesi ile yazılmış ürünler kitabe ve yazmalardan oluşmaktadır. Kök Türk alfabesi ile yazılmış olan bu kitabelerin büyük bölümü, Kök- Türk kitabeleri gibi Moğolistan’da bulunmaktadır. 50 civarında yazma bulunmaktadır. Uygurlar, yazma eserlerinde Kök Türk alfabesinin yanı sıra Mani, Uygur, Sogd ve Brahmi alfabelerini de kullanmışlardır. Mani alfabesi, Maniheizm dinine mensup Uygurlar tarafından kullanılmıştır. Mani ürünleri genellikle dua ve ilahi gibi dini bilgiler içeren metinlerden oluşmaktadır.

Uygurların Sogd harflerinden geliştirdikleri Uygur alfabesi, 8. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar geniş bir alanda yaklaşık bin yıl kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut’un “Türk alfabesi” adını verdiği bu alfabe, Türklerin uzun süre kullandıkları alfabeler sıralamasında Arap alfabesinden sonra ikinci sıradadır. Uygurlar, Uygur alfabesi ile özellikle Budizm dinini benimsedikten sonra çeşitli türlerde yüzlerce eser vermişlerdir (örn. 13. yy.da yazıya geçirilen Oğuz destanı). Ayrıca Kutadgu Bilig, Atabetü’l Hakâyık gibi Türklerin Müslüman olmalarından sonra yazılan önemli eserlerin Uygur harfleriyle yazılmış nüshaları da vardır. Uygur harfleri, Cengiz Han devrinde Moğolcaya uyarlanarak uzun yıllar Moğolların da kullandıkları bir alfabe olmuştur. Söz konusu alfabe Osmanlı sarayında da kullanılmıştır. Örn. Fatih Sultan Mehmet’in Uygur harfleriyle yazdırdığı bir ferman (yarlık) bulunmaktadır.

3. Orta Türkçe (XI.-XV. yy)

Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra Karahanlılar devrinde (840-1212) Kaşgar’da ortaya çıkıp Türkistan’da gelişen Eski Türkçenin devamı olma niteliğini kısmen muhafaza

---

* **Soğdca** ya da **Soğdakça**^[1], **Orta Asya**’da **Soğdların** kullandıkları **Hint-Avrupa dil ailesine** bağlı, **İran** kökenli antik bir dil. **9’uncu yüzyıla** kadar **İpek Yolu** üzerinde konuşulan en önemli dil olmuş olan Soğdca, Soğdların gitgide daha çok Türklerin arasında kalmaları ve **Türkçe** konuşmaya başlamaları ile önemini kaybetmiş ve hatta sonunda tamamen kaybolmuştur. Türkçe konuşan Soğdlar Türklere karışıp bunların arasında eriyip gitmişlerdir.

eden ilk İslami Türk ürünlerinin diline verilen isimdir. Bu devreye ait eserlerde yazı dili olarak kullanılan tarihi lehçeye Hakaniye ya da Karahanlı Türkçesi denilmektedir.

Hakaniye/Karahanlı Türkçesi: Türkler 8. yy.dan itibaren İslamiyetle tanışmaya başlamıştır.

Karahanlı Devleti'nin hükümdarı Satuk Buğra Han'ın 945 yılında Müslüman olması ile İslamiyet 10. yy.ın sonlarına doğru bütün ülkeye yayılmıştır.

Yeni bir dinle beraber yeni bir medeniyet dünyasına giren Türkler, Uygur alfabesinin yanında Arap alfabesini de kullanmaya başlamışlardır. Arap alfabesi, 11. yy.dan 20. yy.a kadar bütün Türklerin en uzun süre kullandıkları alfabe olma özelliğine sahiptir. Hakaniye Türkçesi, Uygur Türkçesinin bir devamı gibi görülmekle birlikte ondan farklı olarak kendine has ses özellikleri ve cümle yapıları bulunmaktadır. Ayrıca İslamiyetin etkisiyle H.T.nin söz varlığına Arapça ve Farsça kökenli bir hayli yabancı kelime girmiştir.

Hakaniye Türkçesi ile yazılmış belli başlı eserler:

1. *Satır Altı Kuran Tercümeleri:* Arapça metnin altında kelime kelime Türkçe tercümesinin bulunduğu Kuran (yeni dinin kutsal kitabı) tercümeleridir. Karahanlılar Devrinde 3 Kur'an tercüme edilmiştir.

2. *Kutadgu Bilig:* "Mutluluk Veren Bilgi" anlamına gelen eser Karahanlı şair Yusuf Has Hacib tarafından 1069'da tamamlanarak Kaşgar'da hüküm süren Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Han'a ithaf edilmiştir. Tamamı 6645 beyit olan bu eserin büyük bölümü mesnevi, bazı bölümleri kaside nazım şekliyle ve aruz ölçüsü kullanılarak yazılmıştır. Yöneticilerin siyasette başarılı olabilmesi için yapmaları gerekenleri anlatan bir siyasetname niteliğindedir. Üç nüshası vardır (Herat [Afganistan], Fergana [Özbekistan] ve Mısır). Biri Uygur alfabesi ile diğer ikisi Arap harfleriyle yazılmıştır.

Herat Nüshası, Viyana İmparator Sarayı Kütüphanesinde (Arap harfleriyle yazılmış bir nüshadan Uygur harflerine çevrilmiştir)

Fergana Nüshası, Fergana'da Mısır Nüshası, Kahire'de Hidiv Kütüphanesinde

Bu nüsha, 1896'da, Kahire'de, Hidiv (bugünkü Kral) Kütüphanesinin o zamanki müdürü Alman âlim Moritz tarafından bulunmuştur. Kütüphane tanzim edilirken, bodrum kata atılmış olan dağınık kitap ve sahife yığınları gözden geçirildiği sırada, Kutadgu Bilig'e ait parçalar toplanarak, bir araya getirilmiş ve böylece bu nüsha, kaybolmaktan kurtarılmıştır.

Kutadgu Bilig'den Seçme Nasihatler

- Akıl süsü dil, dil süsü sözdür. İnsanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür. İnsan sözünü dil dili ile söyler; sözü iyi olursa, yüzü parlar.
- Büyüklük taslayan, kibirli ve küstah adam, tatsız ve sevimsiz olur; kibirli insanın itibari günden güne azalır.
- Doğan ölür, ondan eser olarak söz kalır. Sözünü iyi söyle, ölümsüz olursun.
- Akıl bir meşaledir. Kör için göz, ölü vücut için can, dilsiz için sözdür.

3. Divânı Lügati't-Türk: Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan ve “Türk lehçelerinin Sözlüğü ve Antolojisi” anlamına gelen eser, ilk Türkçe sözlüktür. 1077 yılında

tamamlanmıştır. Araplara Türkçe öğretmek gayesiyle yazılan sözlükte, Türkçe kelimelere verilen örnek metinler Türk atasözlerinden ve halk edebiyatı parçalarından alınmıştır.

Yaklaşık 9000 kelimenin Arapça açıklamaları vardır. Bugün tek nüshası İstanbul'daki Millet Kütüphanesi'ndedir.

Kaşgarlı, eserine bir de Dünya haritası eklemiştir. Harita o dönem Türklerinin yaşadıkları bölgeleri ve dağılımlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Eser, 1915 yılında İstanbul'da Ali Emiri tarafından bir sahafta tesadüfen bulunur.

4. Atabetü'l Hakâyık: “Hakikatlerin Eşiği” anlamına gelen manzum bir ahlâk kitabıdır. 12. yy. başlarında Edip Ahmet Yükneki tarafından yazılmıştır. Dini, ahlâki ve tasavvufi özellikler göstermektedir.

5. Divân-ı Hikmet: 12. yy.da yaşamış, bilinen ilk Türk mutasavvıfı olan Ahmed Yesevi'nin halk şiiri tarzında yazdığı, “hikmet” adlı şiirlerini içeren bir eserdir.

1071 Malazgirt Zaferi sonrası (11. yy.dan itibaren) Oğuzlar Azerbaycan ve Anadolu'ya gelmeye başlarlar ve sonrasında Anadolu Selçuklu Devletini kurarlar. 13. yy.da ise Moğol istilasının yol açtığı göçler sebebiyle, Anadolu Selçuklu Devleti yıkılır ve beylikler dönemi başlar. Bu beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği Anadolu'da tekrar Türk birliğini sağlayarak büyük bir imparatorluk hâline gelir. Harezm Türkçesi, Hakaniye Türkçesinin halefi olarak Orta Asya'daki bütün Türklerin ortak yazı dili olma özelliğini korurken Türklerin Orta Asya'da geliştirdikleri ortak yazı dilinden uzak kalan Oğuzlar, bu yeni coğrafyada, yeni bir yazı dili yaratmak zorunda kalırlar. Böylelikle Türk Dili, biri Harezm diğeri Anadolu'da olmak üzere ilk defa olarak aynı anda iki yazı diline ayrılır.

Oğuzların konuştukları lehçeyi, Kur'an'ın harekeli yazısını esas alarak yazmaya başlamalarıyla ortaya çıkan bu yeni yazı diline, ilk ürünleri 13. yy.da Anadolu'da yazıldığı için Eski Anadolu Türkçesi adı verilmektedir. E.A.T. 13. yy.dan 15. yy.a kadar devam eder, sonra yerini Osmanlı Türkçesi ile Azeri Türkçesine bırakır.

* Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve ilk Osmanlıların yazı dilidir. Eski Anadolu Türkçesinde henüz Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar fazla değildir.

1277 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey: “Bundan sonra Divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste, meydanda Türkçeden başka dil konuşulmayacak...” şeklinde bir ferman yayımlamıştır.

E. A.T ile yazılan belli başlı eserler:

13. yy. Yunus Emre'nin şiirleri

14. yy. Kadı Burhaneddin Divanı

15. yy. Dede Korkut Kitabı

Harezm Türkçesi: Orta Asya'da Hakaniye Türkçesinden sonra ikinci edebi dil

Kıpçak Türkçesi

Çağatay Türkçesi: Orta Asya'da Harezmi Türkçesinden sonra üçüncü yazı dili. Türk dilinin en gelişmiş tarihi lehçelerinden biri. En büyük temsilcisi Ali Şir Nevai'dir. Nevai, *Muhakemetü'l Lügateyn* (İki Dilin Muhakemesi) adlı eserinde Türkçe (Çağatayca) ile Farsça'yı karşılaştırıp Türkçenin üstün olduğunu göstermeye çalışır.

4. Yeni Türkçe (Osmanlı Türkçesi) Dönemi (XV-XX yy)

Bu dönemin en belirgin özelliği, Türk dilleri üzerinde İslam dil ve kültürünün yoğun etkisinin olmasıdır. Osmanlıca'da Arapça ve Farsça sözcük oranı % 65-70'lerdedir. Osmanlıca, Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan yapay bir dil, bir Esperanto'ydu. Osmanlı bürokrasi dili olan Osmanlıca, Türk aydınlarının ulusal benliklerini bulmalarına ve özellikle Batı uygarlığını tanımalarına kadar egemenliğini sürdürecektir.

XV. yy- Aydınlı Visali, Tatavlalı Mahremi ve Edirneli Nazmi'nin Türki-i Basit Akımı (aruz ölçüsüyle içinde yabancı sözcük bulunmayan şiirler yazma) ne yazık ki sonuç vermez.

E.A.T.'nin devamı olan Osmanlı Türkçesi, Osmanlı Devleti'nde 16. yy.dan 20. yy. başlarına kadar kullanılan bir yazı dilidir. 3 devreye ayrılır:

a. Klasik Osmanlı Devresi: 16. yy.dan 19. yy.a kadar süren bu devrede, iki ayrı edebiyat meydana getirilmiştir. Biri divan edebiyatı, diğeri halk edebiyatı. Divan edebiyatının başlıca isimleri: Fuzuli, Baki, Nef'i, Nedim, Şeyh Galib, Evliya Çelebi, Katip Çelebi, Naima. Halk edebiyatının başlıca isimleri: Karacaoğlu, Aşık Ömer, Dadaloğlu vb.

b. Tanzimat Devresi: 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte Türk toplumu batıya açılmış ve gazete başta olmak üzere, makale, fıkra, deneme, hikâye, roman ve tiyatro gibi yeni edebi türler Osmanlı Türkçesinin yazı dilini değiştirmiştir. Sadelik arzusu artık bilinçli bir şekilde ortaya çıkmış, bir cereyan hâlini almıştır. Zaten artık fikir hayatının gelişmesi ve milli eğitimin yayılması, ancak sade dil ile gerçekleşebilirdi. Öte yandan Avrupa ile ilişkilerin başlaması pek çok yeni kavramın dilimize girmesine yol açmış ve bu kavramlara Türkçe karşılık bulma ihtiyacını doğurmuştur. Batı ile temas sonucunda Türkçe yeni bir

tehdidin altına girmiştir. Alınan ilk kelime 1789 sonrasında “statuquo”dur. Belli başlı isimler: Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamid, Recaizade Ekrem, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin.

Şemsettin Sami-Osmanlı bir ünvandır, dil, devletten önce vardır, Osmanlı lisanı yerine doğrusu Lisan-ı Türkî’dir. (Kâmus-ı Türkî)

Servet-i Fünuncular?

c. Yeni Lisan Devresi: Üçüncü devreyi Yeni Lisan hareketi oluşturmaktadır. 1911’de Selanik’te Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip öncülüğünde Genç Kalemler dergisinde başlayan bu hareketin amacı, milli bir edebiyat yaratmak, Arapça ve Farsça tamlamaları kaldırmak, İstanbul ağzına dayalı yeni bir yazı dili oluşturarak yazı dili ile konuşma dili arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmaktır.

5. Çağdaş (Modern) Türkçe Dönemi (XX. ve XXI. yy)

Teokratik-monaşik Osmanlı Dev. tarihe karışmış, yerine laik-demokratik Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Batılılaşma süreci hızlandırılmış, hemen hemen altı yüz yıl kullanılmış olan Arap kökenli Osmanlı alfabesi bırakılarak Latin alfabesine geçilmiş (1928), Türkiye Türkçesinin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılıp bilim ve kültür dili durumuna getirilmesi için özel çaba harcanmıştır. 1928’de Harf Devrimi’nin yapılması ve 1932’de Türk Dil Kurumu’nun kurulmasıyla Türkçe, çok yönlü ve sistemli bir şekilde ele alınarak sadeleştirilmiş ve olgunlaştırılmıştır.

Latin harflerinin kabulüne karşı çıkanların korkusu yüzyıllardır meydana getirilmiş olan ürünlerin bir anda unutulacağı ve geçmişle olan manevi bağın kopacağı idi.

Dolmabahçe sarayında dersler

Gazetelerde yeni harflerle Türkçe dersleri

Makam isimleri yeni dil ve harflere çevrilir

Halk ağzından kelimeler derlenir, bunlar yayımlanır. Sözlük, gramer, çeviri vb. çalışmalar yapılır.

Atatürkün Geometri Alanında Geliştirdiği Terimler

Bu'ud - boyut

mekan - uzay

satıh - yüzey

kutur - çap

nısf-ı kutur - yarıçap

kavis - yay

muhit-i daire - çember mümâs - teğet

zâviye - açı

re'sen mütekabil zâviyeler - ters açılar

zâviyetan'ı mütabâdiletân-ı dâhiletan - iç ters açılar

kaaide - taban

ufkî - yatay

şâkulî - düşey

amûd - dikey

zâviyetân-ı mütevâfikatân - yöndeş açılar

va'zîyet - konum

mustatîl - dikdörtgen

muhammes - beşgen

müselles-i mütesâviyü'l-adlâ' - eşkenar üçgen

müselles-i mütesâviyü'ssâkeyn -

ikizkenar üçgen şibh-i

münharif - yamuk

mecmû - toplam

nisbet - oran

tenasüb - orantı

mesâha-i sathiiye - alan

müştak - türev

müsavi - eşit

mahrut - koni

faraziye - varsayı

hat - çizgi

mukavves - eğri

seviye - düzey

dılı - kenar

muvaazi - paralel-koşut

menşur - pürüzma

hattı mail - eğik

veter - giriş

re's - köşe

zaviyei hadde - dar açı

hattı munassıf - açıortay

muhit - çevre

kaim zaviyeli müselles - dikey üçgen

tamamlıyan zaviye - tümey açı

murabba - kare

mümaselet - imsiy

umumi totale - ökül

küre - yüre

1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur (Amaç: Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yükseklığe çıkarmak)

1932-I. Türk Dil Kurultayı

26 Eylül 1932’de Dolmabahçe Sarayında toplanan Birinci Türk Dil Kurultayı, kurumun çalışma programını kapsayan şu maddeleri tespit etti:

1. Türk dilinin başka dil aileleriyle karşılaştırılması
2. Türk dilinin tarihi ve karşılaştırmalı gramerlerinin yazılması
3. Anadolu ve Rumeli ağızlarından olan kelimelerin derlenmesi, Osmanlıca kelimelere Türkçe karşılıklar bulunması,
4. Türkçe bir sözlük hazırlanması,
5. Kurumun organı olarak bir derginin yayımlanması,
6. Türk dili üstüne yazılmış yerli ve yabancı eserlerin toplanması ve gerekenlerin çevrilmesi,
7. Terimlerin Türkçeleştirilmesi.

1934-II. Türk Dil Kurultayı (Cemiyetin adı Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değişir)

1936-III. Türk Dil Kurultayı (Kurumun adı Türk Dil Kurumu olur. Temel konu: “Güneş-Dil teorisi”dir.

Atatürk ölümünden bir buçuk yıl kadar önce, üçüncü Türk Dil Kurultayından (24-31 Ağustos 1936) hemen sonra 1936-1937 yılı kış aylarında kendi eliyle Geometri adlı bir kitap yazmıştır.

Atatürk’ün Türk dili ile ilgili sözleri

Türk milletinin dili Türkçe’dir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yüceltmek için çalışır. (1929)

Zengin sözlüğümüzün toplandığı gün, milli varlığımız en kuvvetli bir dal kazanacaktır. Bizim milliyetçiliğimizin esası dil birliğinin korunmasıyla mümkün olacaktır. (1938)

Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sayısız felaketler içinde ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin, kalbidir, zihnidir. (1929)

Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. (1928)

Türk dili zengin, geniş bir dildir. Her kavramı ifade kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde çalışmak lazımdır. (1930)

Gaye, bugünkü ve yarınki Türk'ün medeniyetini kucaklayacak en güzel ve en ahenkli Türkçe'dir. (1932)

Milli duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli duygusunun gelişmesinde başlıca etkidir.

Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz. (1924)

Türk dili, dillerin en zenginlerindendir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin.

Milli bilincin ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz.

Ülkesini yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır. (1930)

Türk dilinin kendi benliğine, aslında güzellik ve zenginliğe kavuşması için, bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, ilgili olmasını isteriz. (1932)

Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz. (1938)

Milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri de dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. (1931)

Başka dillerdeki her bir sözcüğe karşılık olarak dilimizde en az bir sözcük bulmak ya da türetmek gerekir. Bu sözcükler kamuoyuna sunulmalı, böylece, yaygınlaşıp yerleşmesi sağlanmalıdır.

Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında egemen ve esas kalacaktır. (1933)

TÜRKLERİN KULLANDIĞI ALFABELER

	<u>Göktürk</u>	<u>Uygur</u>	<u>Arap</u>	<u>Latin</u>	<u>Kiril</u>
<u>Kullanıldığı dönem</u>	VII-IX. yüzyıllar	VIII-XVIII. yüzyıllar	XI-XX. yüzyıllar	XX. yüzyıl başlarından itibaren	XX. yüzyıl başlarından itibaren
<u>Harf sayısı</u>	38 harf: 4'ü sesli, 26'sı sessiz, 8'i ise bitişken	18 harf: 4'ü sesli, 14'ü sessiz	29 harf: 3'i sesli 27'si sessiz	29 harf: 8'i sesli 21'i sessiz	40 harf: Her ülkede farklı harfler ve sayıları da değişik
<u>Yazıldığı yön</u>	Sağdan sola veya yukarıdan aşağıya doğru	Sağdan sola veya yukarıdan aşağıya doğru	Sağdan sola	Soldan sağa	Soldan sağa
<u>Harflerin özellikleri</u>	Harfler ayrı yazılıyor; kelimeler arasında ":" var	Harfler başta, ortada ve sonda farklı biçimde yazılıyor; harfler bazen bitişik.	Harfler başta, ortada ve sonda farklı biçimde yazılıyor; harflerin ayrı ve bitişik yazılmasının kuralları var.	Harfler ayrı veya el yazısında bitişik yazılabiliyor. Büyük ve küçük harfler diye farklı şekiller var.	Harfler ayrı, Latin alfabesine benzer yönleri fazla
<u>Örnek metin</u>				TÜRK	TYbPK